

Koulutus on jokaisen oikeus – selvitys vammaisten henkilöiden korkeakoulutuksen saavutettavuudesta

Artikkeli 1/2021

Artikkeli 1/2021

Kirjoittaja: Anni Kyröläinen, asiantuntija

Avainsanat: korkeakoulutus, vammaiset, saavutettavuus, yhdenvertaisuus, työllistyminen

Päivämäärä: 26.2.2021

Yhteenveto

Artikkeli keskittyy korkeakoulutuksen saavutettavuuteen työllisyyden edistäjänä. Selvitys on poikkihallinnollinen katsaus vammaisten henkilöiden työllistymisen esteisiin ja siinä annetaan toimenpide-ehdotuksia tilanteen muuttamiseksi.

Artikkeli pyrkii tunnistamaan keskeisiä tekijöitä, jotka voivat asettaa vammaiset henkilöt eriarvoiseen asemaan koulutuksessa ja sitä kautta työllistymisessä. Artikkelin keskittyy korkeakoulutukseen vammaisten henkilöiden työllisyyden edistäjänä. Artikkelin tarkoituksena on tehdä näkyväksi muutoksia, joita yhteiskunnassa ja erityisesti koulutuspolussa pitää toteuttaa, jotta vammaiset henkilöt voivat yhdenvertaisesti opiskella ja suorittaa korkeakoulututkinnon ja näin edistää heidän työllistymistään ja osallisuuttaan.

Akava Works

Akavan tiedontuotanto toimii nimellä Akava Works.

Akava Works tarjoaa monipuolisesti tietosisältöjä raporteina, selvityksinä ja tutkimuksina. Tavoitteenamme on lisäksi herättää yhteiskunnallista keskustelua erityisesti akavalaisille tärkeistä ja ajankohtaisista aiheista. Akava Works -sisällöt eivät ole Akavan virallisia kannanottoja.

Sisällysluettelo

Tiivistelmä	1
1. Johdanto	4
2. Vammaiset henkilöt ja yhdenvertaisuus suomalaisessa yhteiskunnassa	5
2.1. Korkeakoulutus, työllistyminen ja yhdenvertaisuus	7
2.1.1. Korkeakoulutuksen haasteet	8
3. Työkyvyn käsite ja työelämän muutos	9
4. Vammaiset henkilöt korkeakoulutuksessa – esteet ja toimenpide-ehdotukset	9
4.1. Vammaispalvelut.....	10
4.2. Opinto-ohjaus ja koulutuksen nivelvaiheet	11
4.3. Opiskelun kokonaisvaltaisuus ja opiskelijaelämä	12
4.4. Opinnot ja yhtenäiset käytännöt	13
4.5. Harjoittelut ja työelämäosallisuus	14
4.6. Avustajat, tulkit ja apuvälineet	15
4.7. Viestintä ja sähköiset alustat	16
Kirjallisuus	17

Koulutus on jokaisen oikeus – selvitys vammaisten henkilöiden korkeakoulutuksen saavutettavuudesta

Artikkeli 1/2021

Tiivistelmä

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus eli YK:n vammaisyleissopimus velvoittaa turvaamaan vammaisten henkilöiden oikeuksia kaikilla hallinnonaloilla. YK hyväksyi vammaissoleissopimuksen vuonna 2006 ja se tuli voimaan Suomessa vuonna 2016. Sopimus korostaa sitä, että vammaisilla ihmisillä on samanlainen ihmisarvo kuin muilla ihmisillä. Se takaa vammaisille henkilöille samat ihmisoikeudet ja perusvapaudet kuin muille. Sopimuksen artikla 24 säätää vammaisten henkilöiden oikeudesta yhdenvertaiseen koulutukseen.

Artikkeli pyrkii tunnistamaan keskeisiä tekijöitä, jotka voivat asettaa vammaiset henkilöt eriarvoiseen asemaan koulutuksessa ja sitä kautta työllistymisessä. Artikkeliki keskittyy korkeakoulutukseen vammaisten henkilöiden työllisyyden edistäjänä. Artikkelin tarkoituksena on tehdä näkyväksi muutoksia, joita yhteiskunnassa ja erityisesti koulutuspolussa pitää toteuttaa, jotta vammaiset henkilöt voivat yhdenvertaisesti opiskella ja suorittaa korkeakoulututkinnon ja näin edistää heidän työllistymistään ja osallisuuttaan.

Keskeiseen merkitykseen vammaisilla henkilöillä kohdalla nousevat vammaispalvelut, niiden saatavuus ja sujuvuus sekä yhteistyö oppilaitosten kanssa. Myös yksilöllisten erityistarpeiden huomioiminen pääsykoejärjestelyissä, opinnoissa ja opintoihin kuuluvassa oheistoiminnassa on tärkeää. Korkeakoulujen ja yhteiskunnan esteettömyyteen pitää kiinnittää erityistä huomiota.

Vastavalmistuneiden vammaisten henkilöiden työllistymistä pitää edistää oppilaitosten ja työllisyyspalveluiden tiiviillä yhteistyöllä. Artikkeliki nostaa esille myös opinto-ohjauksen merkityksen – vammaiset henkilöt pitää ohjata yhdenvertaisesti heille soveltuvaan koulutukseen. Heidän opinto-ohjauksessaan on kiinnitettävä erityistä huomiota työelämäosallisuuteen sekä korkeakoulutuksen tuomiin työllistymismahdollisuuksiin muuttuvassa työelämässä.

1. Johdanto

Artikkelin tavoitteena on luoda yleiskatsaus vammaisten henkilöiden työllistymiseen ja sen rakenteellisiin esteisiin Suomessa. Se kiinnittää erityisesti huomiota korkeakoulutuksen merkitykseen vammaisten henkilöiden työllistymisessä. Lisäksi artikkelissa tarkastellaan, toteutuvatko vammaisten henkilöiden yhdenvertaiset mahdollisuudet korkeakoulutukseen pääsyssä ja korkeakoulutuksessa.

Artikkeli tarjoaa katsauksen toimenpide-ehdotuksista, joilla vammaisten henkilöiden työllistymistä ja yhdenvertaista osallisuutta voidaan edistää erityisesti korkeakoulutuksen keinoin.

Artikkeli tunnistaa ja myöntää, että sen mittakaavassa on mahdollista tarjota lähinnä yleiskatsaus aihepiirin keskeisiin näkökulmiin ja keskeisimpiin haasteisiin, mutta se nostaa esiin aiheita myös mahdolliseen jatkotutkimukseen.

Vammaisuuden sosiaalinen malli lähtökohtana tarkastelussa

Artikkelissa vammaisuutta tarkastellaan sosiaalisen mallin kautta. Vammaisuudella viitataan perinteisessä mielessä diagnoosilähtöisesti psyykkisiin ja fyysisiin vammoihin, jotka vaikuttavat yksilön toimintaan yhteiskunnassa ja hänen elämässään. Yleisesti ottaen vammaisuus tulisi määritellä sosiaalisen, fyysisen, psyykkisen tai kognitiivisen vamman tai sairauden ja ympäristön ja yhteiskunnan yhdessä muodostamana toimintarajoitteena.

Vammaisuutta voidaan ajatella myös vähemmistöön kuulumisena ja suhteena, joka vallitsee vammaisen henkilön ja yhteiskunnan välillä. Tällöin sitä ei lähestytä vain yksilöllisenä, vammaan perustuvana kysymyksenä. Tällaista lähestymistapaa kutsutaan vammaisuuden sosiaalisesti malliksi. Vammasta ja sairaudesta ja sen suhteesta ympäristöön syntyy kullekin yksilöllinen toimintarajoite. Vammaisuuden sosiaalisen mallin yhtenä lähtökohtana ovat ihmisoikeudet, jotka kuuluvat kaikille ihmisille, myös vammaisille henkilöille ja joilla pyritään edistämään vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa. (Kyröläinen 2020)

Artikkelin pohjana toimii työ- ja elinkeinoministeriön julkaisema selvitys vammaisten henkilöiden työllistymisen rakenteellisista esteistä Suomessa (Kyröläinen 2020). Selvityksessä luodaan laaja poikkihallinnollinen katsaus vammaisten henkilöiden työllistymisen esteisiin ja annetaan toimenpide-ehdotuksia asioiden muuttamiseksi. Työ- ja elinkeinoministeriö laatii yhdessä sidosryhmien kanssa niiden pohjalta toimeenpanosuunnitelman alkuvuoden 2021 aikana. Tämä artikkeli antaa lisätietoa nimenomaan korkeakoulutuksen mahdollisuuksista työllisyyden edistämiseksi.

2. Vammaiset henkilöt ja yhdenvertaisuus suomalaisessa yhteiskunnassa

Suomen vuonna 2016 ratifioima YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (27/2016) määrittelee keskeiset toimet ja osa-alueet, joilla vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden tulee Suomessa toteutua ja joilla edistetään yhdenvertaisuutta. Yleissopimuksessa otetaan kantaa esimerkiksi esteettömyyteen, yhdenvertaisuuteen, osallisuuteen ja oikeuteen työhön ja toimeentuloon.

Sopimuksen artikla 24 velvoittaa koulutuksessa seuraavasti:

Koulutus

1. Sopimuspuolet tunnustavat vammaisten henkilöiden oikeuden koulutukseen. Toteuttaakseen tämän oikeuden syrjimättä ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien pohjalta sopimuspuolet varmistavat osallistavan koulutusjärjestelmän kaikilla tasoilla sekä elinikäisen oppimisen, jonka tarkoituksena on:
 - a) kehittää täysimääräisesti inhimillisiä voimavaroja, omanarvontuntoa ja itsearvostusta sekä vahvistaa ihmisoikeuksien, perusvapauksien ja ihmiskunnan moninaisuuden kunnioittamista;
 - b) mahdollistaa vammaisille henkilöille persoonallisuutensa, lahjakkuutensa ja luovuutensa sekä henkisten ja ruumiillisten kykyjensä kehittämisen mahdollisimman pitkälle;
 - c) mahdollistaa vammaisten henkilöiden tehokas osallistuminen vapaaseen yhteiskuntaan.
2. Tätä oikeutta toteuttaessaan sopimuspuolet varmistavat, että:
 - a) vammaisia henkilöitä ei suljeta yleisen koulutusjärjestelmän ulkopuolelle vammaisuuden perusteella ja ettei vammaisia lapsia suljeta maksuttoman ja pakollisen ensimmäisen asteen tai toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle vammaisuuden perusteella;
 - b) vammaiset henkilöt pääsevät kattavaan, laadukkaaseen ja maksuttomaan ensimmäisen asteen sekä toisen asteen koulutukseen yhdenvertaisesti muiden kanssa niissä yhteisöissä, joissa he elävät;
 - c) vammaisia henkilöitä varten tehdään heidän yksilöllisten tarpeidensa mukaiset kohtuulliset mukautukset;
 - d) vammaiset henkilöt saavat yleisessä koulutusjärjestelmässä tuen, jota tarvitaan helpottamaan heidän tehokasta koulutustaan;
 - e) toteutetaan tehokkaat yksilöidyt tukitoimet ympäristöissä, jotka mahdollistavat opillisen ja sosiaalisen kehityksen enimmillistämisen täysimääräisen osallisuuden tavoitteen mukaisesti.
3. Sopimuspuolet mahdollistavat vammaisille henkilöille elämänhallinnan ja sosiaalisen kehityksen taitojen oppimisen helpottaakseen heidän täysimääräistä ja

yhdenvertaista osallistumistaan koulutukseen ja yhteisöön. Tätä varten sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet, joilla muun muassa:

- a) helpotetaan pistekirjoituksen, korvaavan kirjoituksen, puhetta tukevien ja korvaavien viestintätapojen, -keinojen ja -muotojen sekä erilaisten liikkumistaitojen oppimista ja helpotetaan vertaistukea ja mentorointia;
- b) helpotetaan viittomakielen oppimista ja kuurojen yhteisön kielellisen identiteetin edistämistä;
- c) varmistetaan, että näkövammaisten, kuurojen, kuulovammaisten tai kuurosokeiden, erityisesti lasten, koulutus annetaan yksilön kannalta mahdollisimman tarkoituksenmukaisilla kielillä, viestintätavoilla ja -keinoilla sekä ympäristöissä, jotka mahdollistavat oppimisen ja sosiaalisen kehityksen maksimoinnin.

4. Edistääkseen tämän oikeuden toteuttamista sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet palkatakseen opettajia, myös vammaisia opettajia, joilla on tarvittava viittomakielen ja/tai pistekirjoituksen taito, sekä kouluttaakseen kaikilla koulutustasoilla työskenteleviä ammattihenkilöitä ja henkilöstöä. Tähän koulutukseen on sisällyttävä tietoa vammaisuudesta sekä vammaisten henkilöiden tukemiseen tarkoitettujen asianmukaisten puhetta tukevien ja korvaavien viestintätapojen, -keinojen ja -muotojen, opetustekniikoiden ja materiaalien käyttöä.

5. Sopimuspuolet varmistavat, että vammaisille henkilöille annetaan syrjimättä ja yhdenvertaisesti muiden kanssa mahdollisuus yleiseen kolmannen asteen koulutukseen, ammattikoulutukseen, aikuiskoulutukseen ja elinikäiseen oppimiseen. Tätä varten sopimuspuolet varmistavat, että vammaisia henkilöitä varten tehdään kohtuulliset mukautukset.

Suomen maaraportti vammaisyleissopimuksesta käsitellään vuosien 2021–2022 aikana, jolloin YK:n vammaisten oikeuksien komitea ottaa kantaa Suomen tilanteeseen sopimuksen toteuttamisessa ja antaa loppupäätelmänsä kaikista artikloista.

Sopimustekstissä mainitut kohtuulliset mukautukset puolestaan on määritelty yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014). Yhdenvertaisuuslain 15 §:n mukaan

”Viranomaisen, koulutuksen järjestäjän, työnantajan sekä tavaroiden tai palvelujen tarjoajan on tehtävä asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa asioida viranomaisissa sekä saada koulutusta, työtä ja yleisesti tarjolla olevia tavaroita ja palveluita samoin kuin suoriutua työtehtävistä ja edetä työuralla. Yhdenvertaisuuslain 23 §:n syrjinnän tai vastatoimien kohteeksi joutuneella on oikeus saada hyvitystä siltä viranomaiselta, työnantajalta tai koulutuksen järjestäjältä taikka tavaroiden ja palveluiden tarjoajalta, joka on tämän lain vastaisesti syrjinyt häntä tai kohdistanut häneen vastatoimia.”

Vammaisten henkilöiden lukumäärästä ei ole tarkkoja tilastoja Suomessa, joten on mahdotonta arvioida täsmällisesti vammaisten henkilöiden määrää korkeakoulutuksessa. Vammaisten henkilöiden lukumäärää voidaan kuitenkin arvioida karkeasti etuuksien tai palveluiden käyttötilastojen perusteella. Esimerkiksi Kelan yli 16-vuotiaan vammaisetuuden saajia, johon kuuluu vammaistuki ja eläkettä saavan hoitotuki, oli 31.12.2019 Suomessa 228 157 (Kela). Suomessa vaikeasti vammaisten

henkilöiden koulutustaso on aiempien tutkimusten mukaan matala (Ks. esim. Linnankangas ym. 2006), mikä vaikeuttaa työllistymistä yleisesti.

Vuonna 2018 Kynnys ry julkaisi haastatteluaineistoon pohjautuvan selvityksen vammaisten korkeakouluopiskelijoiden työelämätarpeista ja -haasteista. Sen mukaan

”erikseen vammaisten korkeakouluopiskelijoiden tarkkaa määrää on mahdoton sanoa, mutta suuntaa antaa se, että Suomen tuloksia esittelevässä Euroopan korkeakouluopiskelijoiden sosiaaliset ja taloudelliset olot -raportissa esitetään Suomen yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa vammaisten opiskelijoiden osuudeksi yhteensä lähes kuusi prosenttia kaikista opiskelijoista. Kaikkiaan korkeakouluopiskelijoita on Suomessa tilastokeskuksen (2017) mukaan ollut vuosien ajan noin 300 000. Tästä voisi päätellä, että vammaisten korkeakouluopiskelijoiden määrä on noin 18 000. Oma kysymyksensä on lukujen pohjana käytetty vammaisuuden määritelmä.” (Heini & Klemetti 2018)

Tilastoinnin puutteesta johtuvia esteettömyyden ja yhdenvertaisuuden ongelmia esitellään artikkelin myöhemmissä kohdissa.

2.1. Korkeakoulutus, työllistyminen ja yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuuslain 6 § velvoittaa koulutuksen järjestäjiä edistämään yhdenvertaisuutta. Sen mukaan

”Koulutuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän oppilaitoksen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Edistämistoimenpiteiden on oltava oppilaitoksen toimintaympäristö, voimavarat ja muut olosuhteet huomioon ottaen tehokkaita, tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia.

Koulutuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että oppilaitoksella on suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Koulutuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän oppilaitoksen on varattava oppilaille ja heidän huoltajilleen sekä opiskelijoille tai heidän edustajilleen mahdollisuus tulla kuulluiksi edistämistoimenpiteistä.”

Yhdenvertaisuus ja esteettömyys ovat läpileikkaavia teemoja opetus- ja kulttuuriministeriössä, mutta koulutuksen järjestäjien käytänteet saattavat vaihdella. Opetushallitus toimii ohjaavana tahona. Yhdenvertaisuuslaki edellyttää, että kohtuulliset mukautukset tehdään, mutta usein ratkaisu on, että vain osa tiloista on esteettömiä. Esteettömyyden ja yhdenvertaisuuden toteutumisessa tärkeää on sen läpileikkaavuus ja laajamittaisuus osallisuuden mahdollistamisena kaikilla koulutuksen

osa-alueilla. Esimerkiksi yliopistoilla on autonomia ja opetuksen on oltava esteetöntä. (Kyröläinen 2020)

Toisin kuin muissa pohjoismaissa, esteettömyystyöllä korkeakoulutuksessa ei ole Suomessa pysyvää valtion turvaamaa rahoitus pohjaa, vaan se rakentuu korkeakoulujen itsenäisen toiminnan varaan. Esteettömyyttä edistävät kohtuulliset mukautukset ovat luonteeltaan tapauskohtaisia. Niiden tulee vastata kyseisessä konkreettisessa tilanteessa vammaisen henkilön tarpeisiin.

Mukautus koulutuksessa voi olla esimerkiksi mahdollisuus ottaa avustaja tai tulkki mukaan opetustilanteisiin, saavutettava opiskelumateriaali, esteettömän tilan mahdollistaminen tai pidempi vastausaika koetilanteessa.

Kohtuullisten mukautusten yhteydessä tulee korostaa myös työnantajien asemaa niiden toteuttajana. Kohtuullisten mukautusten toteuttaminen työpaikoilla on keskeistä työelämän esteettömyydelle ja yhdenvertaisuudelle. Työolosuhteiden järjestelytuki on työ- ja elinkeinotoimistojen kautta myönnettävä taloudellinen tuki, joka voi edistää vammaisten ja osatyökykyisten henkilöiden työntekoa. Työnantaja voi saada työolosuhteiden järjestelytukea enintään 4 000 euroa, jos työhön palkattavan tai työssä jo olevan henkilön vamma tai sairaus edellyttää esimerkiksi uusia työvälineitä tai kalusteita, muutostöitä työpaikalla tai apua työssä toiselta työntekijältä. Korvausta toisen työntekijän antamasta avusta voi saada enintään 20 työtunnille kuukaudessa enintään 18 kuukauden ajan. Työolosuhteiden järjestelytuki voi olla merkittävä kannustin varsinkin pienille ja keskisuurille yrityksille yhdenvertaisuuden lisäämiseksi ja vammaisten henkilöiden rekrytointiin. Yhdenvertaisilla työmarkkinoilla jokainen voi työllistyä osaamistaan vastaavaan tehtävään mahdollisista toimintarajoitteista huolimatta.

2.1.1. Korkeakoulutuksen haasteet

Työllistymisen vaikeuksissa ja korkeakoulutukseen pääsyn haasteissa on paljon yhtäläisyyksiä. Esimerkiksi vammais palvelut ovat ratkaisevia toimintakyvyn määrittelijänä sekä koulutuksessa että työllistymisessä. Myös asenteiden vaikutus yhdenvertaisuuden toteutumiseen on nähtävissä samansuuntaisena työllisyydessä ja korkeakoulutuksessa.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu julkaisi vuonna 2016 Vammaisselvityksen, jossa tarkasteltiin vammaisten henkilöiden kokemaa syrjintää suomalaisessa yhteiskunnassa kyselytutkimuksen pohjalta. Yksi sen merkittävistä huomioista on, että korkea-asteen suorittaneet vastaajat ovat kokeneet enemmän syrjintää uralla etenemisessä kuin toisen asteen suorittaneet vastaajat. Korkea-asteen suorittaneista syrjintää uralla etenemisessä on kokenut yhteensä 16,7 prosenttia, kun vastaava luku toisen asteen koulutuksen suorittaneilla on 4,1 prosenttia. (Vammaisselvitys 2016)

Tulosten perusteella vaikuttaa siltä, että koulutustasolla on vaikutusta siihen, kuinka hyvin vastaajat tunnistavat kokemaansa syrjintää. Koulutustasolla näyttää olevan myös vaikutusta siihen, miten hyvin vastaajat ovat tietoisia olemassa olevista oikeusturva elimistä. Olennaisinta kuitenkin on, että yli puolet vastaajista on sitä mieltä, ettei tiedä Suomessa mitään tahoja, joka tarjoaa apua ja neuvoja syrjintätapauksissa.

3. Työkyvyn käsite ja työelämän muutos

Kun puhutaan työkyvystä ja vammaisista henkilöistä, nostetaan usein esille käsite ”osatyökykyisyys”. Vammaisten henkilöiden työkykyyn vaikuttavat yksilön omien valmiuksien (osaaminen ja koulutus) ja työn sisällön lisäksi keskeisesti yhteiskunnan tarjoamat toimintamahdollisuudet: esteettömyys, vammaispalvelut ja muut saatavilla olevat tukitoimet. Vaikka vammaisen henkilön koulutus ja osaaminen olisivat sopivia työtehtävään, työkyky muuttuu, jos työpaikka ei ole esteetön tai hän ei saa tarvitsemiaan palveluita, kuten apuvälineet, kuljetuspalvelut tai henkilökohtainen apu, suoriutuakseen työtehtävästä.

Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuudelle olennaisia ovat myös asenteet. Asteet vaikuttavat jo siihen, millaiseen koulutukseen vammaisia henkilöitä ohjataan, missä korostuu myös inklusion merkitys jo peruskouluvaiheessa. Lisäksi saatavilla on tukipalveluita sekä opiskeluun että työllistymiseen, mutta jos niiden käyttöönotto on työnantajalle tai koulutuksen järjestäjälle hankalaa eikä tietoa ole saatavilla, muodostuu asenteita, jotka asettavat vammaiset henkilöt eriarvoiseen asemaan. Tiedonpuute vammaisten henkilöiden osallistumismahdollisuuksista vaikuttaa asenteisiin. Vastuu yksilön työkyvystä jakaantuu yksilön, työnantajan ja yhteiskunnan kesken.

Työkyky pitää nähdä suhteessa tehtävään työhön sekä ihmisen mahdollisuuksiin tehdä työtä omien edellytystensä mukaisesti. Osatyökykyisyys voi kadota, kun työn sisältö, tekijän osaaminen ja edellytykset tehdä työtä kohtaavat. Työelämän vaatimusten muutokset, kuten tietotyön lisääntyminen ja digitalisoituminen vaikuttavat jatkuvasti työkyvyn käsitteeseen myös suhteessa vammaisiin henkilöihin. Vammaisilla henkilöillä on usein rajatut mahdollisuudet valita haluamansa ala.

Alan ja sen työtehtävien fyysiset vaatimukset tai esteettömyyden puutteet voivat rajata mahdollisuuksia. Korkeakoulutuksella voidaan lisätä vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia työllistyä. Suomessa on myös alueellisia eroja siinä, millaisia työtehtäviä on tarjolla. Suurissa kaupungeissa on vammaisille henkilöille usein enemmän työmahdollisuuksia. Myös työkyvylle keskeisessä vammaispalveluiden toteutuksessa on havaittu suuria alueellisia eroja (Vammaisfoorumi 2019).

4. Vammaiset henkilöt korkeakoulutuksessa – esteet ja toimenpide-ehdotukset

Tässä luvussa paneudutaan tarkemmin käytännön haasteisiin, jotka vaikuttavat vammaisten henkilöiden yhdenvertaiseen osallistumiseen opintoihin ja korkeakoulutuksen suorittamiseen. Jotta korkeakoulutus on myös vammaisille henkilöille luonteva ja helppo vaihtoehtona, polun kohti tutkintoa pitää olla mahdollisimman sujuva ja yhdenvertainen. Korkeakoulutukseen osallistuminen ei saa asettaa kohtuuttomia haasteita vammaisille henkilöille verrattuna muihin

opiskelijoihin. Tässä yhteydessä nostetaan esiin toimenpiteet, joiden avulla yhdenvertaisuutta voidaan parantaa ja esteitä purkaa nimenomaan korkeakoulutuksen näkökulmasta. Ensin esitellään vammaispalvelut, sillä niiden merkitys korostuu vammaisen henkilön pääsyssä korkeakoulutukseen, opiskelussa ja työelämään siirtymisessä sekä työelämässä toimimisessa. Tämän jälkeen käydään läpi muita koulutuspolun tärkeitä osa-alueita ja tekijöitä.

4.1. Vammaispalvelut

Tilanne

Vammaisella henkilöllä on oikeus vammaispalvelulain (3.4.1987/380) mukaisiin palveluihin ja tukitoimiin, jos hän ei saa riittäviä ja hänelle sopivia palveluja tai etuuksia sosiaalihuoltolain tai muun lain nojalla. Vammaispalveluista on säädetty laissa vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista.

Järjestämistä vastuissa ovat kunnat ja kuntayhtymät. Vammaispalveluiden tavoitteena on edistää vammaisen henkilön itsenäistä selviytymistä ja vähentää vamman aiheuttamia rajoitteita tai esteitä. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön arvion mukaan on noin 100 000 vammaispalveluiden käyttäjää. Opiskelussa tärkeitä vammaispalveluita ovat kuljetuspalvelut ja henkilökohtainen apu.

Vammaispalveluasetuksen 6 §:n mukaan kuljetuspalveluja on järjestettävä vaikeavammaiselle henkilölle siten, että hänellä on mahdollisuus suorittaa välttämättömien työhön ja opiskeluun liittyvien matkojen lisäksi vähintään 18 yhdensuuntaista jokapäiväiseen elämään kuuluvaa asiointi- ja vapaa-ajan matkaa kuukaudessa. Työ- ja opiskelumatkat tulee järjestää tarpeen edellyttämässä laajuudessa.

Henkilökohtainen apu kohdistuu toimiin, jotka henkilö tekisi itse, mutta ei niistä vamman tai sairauden vuoksi selviä. Henkilökohtaisen avun tarkoitus on auttaa vaikeavammaista henkilöä omien valintojensa toteuttamisessa sekä kotona että kodin ulkopuolella päivittäisissä toimissa, työssä ja opiskelussa, harrastuksissa, yhteiskunnallisessa osallistumisessa sekä sosiaalisen vuorovaikutuksen ylläpitämisessä.

Tämän lisäksi laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalveluista (133/2010) määrittelee tulkkauspalveluun oikeutetuiksi kuulovammaiset, kuulonäkövammaiset ja puhevammaiset henkilöt. Tulkkauspalvelulain tarkoituksena on edistää vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja osallisuutta yhteiskuntaan. Samalla laki turvaa vammaisten henkilöiden kielellisiä oikeuksia sekä YK:n vammaisyleissopimuksen 21 artiklassa tarkoitettua oikeutta sanan- ja mielipiteenvapauteen ja tiedonsaantiin.

Opetus- ja kulttuuriministeriön havaintojen mukaan oppilaitoksilla on usein tahto toteuttaa yhdenvertaisuutta sekä opiskelussa että opiskeluun liittyvässä työelämätoiminnassa eli harjoitteluissa. Usein viesti oppilaitoksista suunnalta on kuitenkin, että vammaispalvelut eivät toimi riittävän joustavasti näiden toteuttamiseksi.

Toimenpiteet

1. Korkeakoulutuksen yhdenvertaisuuden toteutumiseksi tulee huolehtia, että oppilaitoksilla on riittävästi tietoa vammaispalveluiden toiminnasta. Tietoa

voidaan lisätä esimerkiksi koulutuksilla. Oppilaitoksilla tulee olla yhteyshenkilö, joka vastaa esteettömyys- ja yhdenvertaisuusasioista. Ei saa syntyä esimerkiksi sellaisia syrjiviä tilanteita, joissa avustajan tai tulkin pääsy opetustilanteeseen evätään.

2. Varmistetaan, että opiskelua varten myönnetyt kuljetuspalvelut toteutuvat laadultaan siten, että ne eivät vaikuta vammaisen henkilön asemaan opiskelijana. Laatuksiteereissa huomioidaan erityisesti kuljetusten täsmällisyys ja riittävä määrä.
3. Huomioidaan, että vammaispalvelulain uudistus ja tuleva vammaispalveluiden siirto maakuntien vastuulle kiinnittävät erityistä huomiota alueellisten erojen kaventamiseen. Vammaispalveluiden myöntämisen käytännöt ja perusteet eivät saa olla riippuvaisia vammaisen henkilön asuinpaikasta.
4. Lisätään oppilaitosten ja vammaispalveluiden yhteistyötä esimerkiksi koulutus- ja keskustelutilaisuuksilla, joissa keskiössä on vammais- palveluiden joustavuus opintoelämän muuttuvissa tilanteissa.
5. Huolehditaan, että saatavilla on riittävästi esteettömiä opiskelija-asuntoja. Esteettömien ja kohtuuhintaisten asuntojen saatavuus korkeakoulu- paikkakunnilla on olennainen yhdenvertaisuustekijä. Tämän lisäksi tulee olla saatavilla nimenomaan vammaisille opiskelijoille tarkoitettua palveluasumista. Tällaisessa palveluasumisessa otetaan huomioon opiskelijaelämän tarpeet.

4.2. Opinto-ohjaus ja koulutuksen nivelvaiheet

Tilanne

Koulutuksessa tärkeä osa-alue on sen nivelvaiheet. Varsinkin vammaisille henkilöille perusopetuksen opinto-ohjauksella on tärkeä merkitys tulevaisuuden osallisuuden ja opintopolun määrittäjänä. Opinto-ohjaajien tietämys vammaisten henkilöiden tarpeista, mahdollisuuksista ja saatavilla olevista tukipalveluista on olennaista jatko-opintoja suunniteltaessa.

Työelämäosallisuuden ja minäkuvan muotoutumisen voidaan katsoa alkavan jo peruskouluvaiheessa. Kokemusten mukaan vammaisia henkilöitä ohjataan yhä usein esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeelle, erityisoppilaitokseen tai korkeintaan toisen asteen koulutukseen (Vammaisselvitys 2016). Opinto-ohjauksessa on tärkeää korostaa vammaisten nuorten mahdollisuuksia siirtyä peruskoulun jälkeen ammatillisen koulutuksen ohella myös lukioon ja toisen asteen koulutuksen jälkeen edelleen korkeakoulutukseen. Opinto-ohjauksessa tämä toteutetaan riittävällä tiedolla vammaisten henkilöiden palveluista sekä yksilöllisellä arvioinnilla. Esimerkiksi jos opinto-ohjaajilla ei ole riittävästi tietoa vammais- ja asumis- palveluiden tarjoamista mahdollisuuksista, voi helposti syntyä kuva, ettei vammaisen nuori pystyisi muuttamaan opiskelemaan toiselle paikkakunnalle.

Toimenpiteet

1. Lisätään opinto-ohjaajien tietoa vammaisuuden kysymyksistä ja vammaispalveluista koulutuksilla. Tällaisia toimenpiteitä on tehty aikaisemmin esimerkiksi romanivähemmistöön kuuluvien nuorten opinto-ohjauksen parantamiseksi ja hyvät tulokset voivat toimia esimerkkinä. Kiinnitetään myös huomiota vammaisen henkilön mahdollisuuksiin muuttaa tarvittaessa toiselle paikkakunnalle opintojen vuoksi.
2. Lisätään yhteistyötä oppilaitosten, vammaispalveluiden ja työnantajien kesken harjoittelujen ja muun työelämätoiminnan mahdollistamiseksi.
3. Peruskoulun opinto-ohjaajat ja erityisopettajat tarvitsevat laajasti tietoa tutkinnoista ja muista koulutuksista osatakseen ohjata oppilaat heille soveltuvimpaan tutkintoon tai koulutukseen. Tämä edellyttää eri tutkintojen vaatimusten ja myös SORA-lainsäädännön tuntemista. SORA-säädösten tavoitteena on parantaa turvallisuutta koulutuksessa ja työelämässä sekä lisätä koulutuksen järjestäjän ja korkeakoulun mahdollisuuksia puuttua opiskelijan alalle soveltumattomuuteen. Sääöksillä varmistetaan myös opiskelijan oikeusturva. SORA-sääökset ovat lainsäädäntökokonaisuus, johon kuuluvat laki ammatillisesta koulutuksesta (531/2017), ammattikorkeakoululaki (351/2003) ja yliopistolaki (558/2009).

Esimerkiksi ammattikorkeakoulut ovat alkaneet kouluttaa vaativan erityisen tuen opettajia. Tällaiset koulutukset lisäävät tietoisuutta vammaisuudesta ja erityistarpeista. On keskeistä huolehtia ja varmistaa, että vammaisuuden tuomat erityiskysymykset ovat mukana kaikessa opetushenkilöstön koulutuksessa.

4.3. Opiskelun kokonaisvaltaisuus ja opiskelijaelämä

Tilanne

Korkeakoulutuksen esteettömyyttä ja yhdenvertaisuutta tarkasteltaessa on huomioitava myös opiskeluun liittyvän oheistoiminnan saavutettavuus. Oheistoiminnalla voidaan tarkoittaa tässä tapauksessa esimerkiksi ylioppilaskuntien ja ammattikorkeakoulujen opiskelijakuntien toimintaa, ainejärjestötoimintaa, tutortapahtumia tai muuta sellaista vapaa-ajan toimintaa, joka on läheisesti kytköksissä opintoihin.

Oheistoiminta on merkittävä osa opiskelijaelämää, mutta sen esteettömyydestä ja saavutettavuudesta ei säädellä koulutusta vastaavalla tavalla. Kuitenkin tämä toiminta on keskeistä opiskelijayhteisöön integroitumisessa, sitä kautta opiskelijaelämän mielekkyyteen ja opinnoissa jaksamisessa sekä myös verkostojen luomisessa. Oheistoiminnassa luodut vahvat siteet ja verkostot voivat helpottaa työllistymistä. Vammaiset henkilöt maksavat esimerkiksi ylioppilaskunnille saman jäsenmaksun kuin

muut opiskelijat, mutta esteettömyyden ja tiedon puutteen vuoksi heidän mahdollisuutensa osallistua eivät ole yhdenvertaiset.

Koska tietoja vammaisista hakijoita tai opiskelijoista ei merkitä erikseen rekisteriin, esimerkiksi tulevat tutorit tai muut opiskelijayhteyshenkilöt eivät tiedä ennakkoon, onko juuri heidän ryhmäänsä tulossa vammaisia opiskelijoita.

Toimenpiteet

1. Esteettömyyden kokonaisvaltainen kehittäminen ja tiedon lisääminen koulutusten avulla. Luodaan kannusteita kehittää esteettömyyttä myös opiskeluun liittyvässä oheistoiminnassa.
2. Kehitetään ylioppilaskuntien, ammattikorkeakoulujen opiskelijakuntien sekä ainejärjestöjen viestintää ja toimintaa esteettömyyden ja saavutettavuuden edistämiseksi. Huolehditaan, että kaikki viestintä on saavutettavassa muodossa, kuten videomateriaalissa on tekstitykset sekä kuvissa kuvailutekstit. Järjestöille ja muille opiskelijatoimijoille nimetään esteettömyysyhteyshenkilöt, joilla on tieto toiminnan ja tilojen esteettömyydestä ja saavutettavuudesta sekä vastuu näiden kehittämisestä. Huolehditaan, että tilojen esteettömyydestä on saatavilla ajantasaista ja kattavaa tietoa. Huolehditaan myös, että tapahtumatiedoissa kerrotaan tiedot tapahtuman esteettömyydestä. Tapahtumien tilavalinnoissa vaaditaan esteettömyyttä. Ilmoittautumisessa opiskelijoilla pitää olla mahdollisuus esittää toiveita erityisjärjestelyissä tai olla yhteydessä esteettömyysyhteyshenkilöön.
3. Pohditaan, olisiko esteettömyysyhteyshenkilö käytettävissä jo opintojen orientoitumisvaiheessa sellaisia aloittavia opiskelijoita varten, joilla on erityistarpeita. Huolehditaan, että esteettömyystutorilla tai -yhteyshenkilöllä on riittävät tiedot opiskelun esteettömyydestä ja saatavilla olevista tukitoimista.

4.4. Opinnot ja yhtenäiset käytännöt

Tilanne

Kuten aiemmin kuvattiin, esteettömyyden edistäminen rakentuu Suomessa korkeakoulujen itsenäisen toiminnan varaan. Tähän kuuluu yleisen esteettömyyden toteutumisen lisäksi tilannekohtaiset kohtuulliset mukautukset ja esimerkiksi opiskelumateriaalien saavutettavuus. Myös pääsykoevaiheessa tulee varmistaa yksilöllisten tarpeiden ja erityisjärjestelyjen huomioiminen. On tärkeää, että korkeakouluilla on yhtenäiset käytännöt esteettömyyden toteuttamisessa sekä selkeät suunnitelmat esteettömyyden kehittämisessä ja johtamisessa.

Toimenpiteet

1. Lisätään oppilaitosten tietoa yhdenvertaisuuslain mukaisista kohtuullisista mukautuksista vammaisille henkilöille. Huolehditaan, että vaatimukset

täytetään jo pääsykoevaiheessa ja että yksilölliset erityisjärjestelyt, esimerkiksi saavutettava materiaali, avustaja tai apuvälineet, pidennetty vastausaika, eivät aiheuta tarpeetonta byrokratiaa ja aseta vammaista hakijaa eriarvoiseen asemaan. Luodaan yhtenäiset käytännöt erityistarpeista ilmoittamiselle.

2. Huomioidaan vammaisen henkilön yksilölliset voimavarat ja mahdollistetaan jousto esimerkiksi läsnäolovaatimuksessa ja tenttien suorittamistavoissa.
3. Huomioidaan vammaisuuden erityistarpeet myös opiskelija-terveydenhuollossa. Lisätään tietoa vammaisuudesta koulutuksilla ja tietopaketeilla. Varmistetaan, että opiskelijaterveydenhuollon henkilöstöllä on aina tarvittaessa saatavillaan tarvittava tieto.
4. Pohditaan oppilaitosten tietojärjestelmien kehittämiseksi, olisiko vammaisen opiskelijan mahdollisuus merkitä tietoihinsa tarve esteettömyydestä, jotta vältetään tilanteet, joissa vammaisen henkilön opintoja järjestetään esteellisissä tiloissa. Merkintä antaisi opetushenkilöstölle mahdollisuuden valmistautua kurssin ja opintosisältöjen suunnittelussa opiskelijan erityistarpeisiin ja järjestää esimerkiksi materiaalien saavutettavuus ennakkoon.
5. Yhtenä esteettömyyden ja saavutettavuuden edistämisen keinona pitää korostaa entisestään koulutuksen järjestäjien yhdenvertaisuussuunnitelmia. Tiedolla ohjaaminen ja uuden toimintakulttuurin luominen saa aikaan nopeampia muutoksia kuin lainsäädäntötie. Esteettömyysnäkemys esimerkiksi oppilaitosten henkilöstön koulutuksissa ja monimuotoisuuden ja vammaisuuden huomioiminen sisäisessä ja ulkoisessa viestinnässä luovat osaltaan tätä toimintakulttuuria.
6. Valmistaudutaan tulevaan EU:n esteettömyysdirektiiviin ja seurataan sen etenemistä EU:n valmistelemissä elimissä, jotta käytännöt ja palvelut vastaavat sen asettamia vaatimuksia.

4.5. Harjoittelut ja työelämäosallisuus

Tilanne

Opintoihin ja myöhempään työllistymiseen kuuluvat keskeisenä osana myös opintojen aikaiset harjoittelut ja työelämäosallisuus. Vammaisten henkilöiden harjoitteluiden joustava toteutuminen vaatii toisinaan erityisjärjestelyjä sekä kiinteää yhteistyötä vammaispalveluiden kanssa. On tärkeää, että myös oppilaitos pitää vammaisen henkilön mahdollisuutta harjoitteluihin tärkeänä ja kiinnittää siihen erityistä huomiota.

Toimenpiteet

1. Palveluiden tulee toimia mahdollisimman joustavasti ja vastata myös toimintakyvyn muutoksiin. Tietoa harjoitteluista tietoa tulee lisätä sekä oppilaitoksissa että harjoittelupaikoissa. Tukitoimista, kuten mukautuksista, pitää laatia selkeät yhteistyön käytänteet, jotta koordinointia ei rakenneta jokaisessa tilanteessa uudelleen.
2. Huolehditaan koulutuksen ja tietopaketein, että oppilaitoksilla ja vammaispalveluilla on tarvittaessa keskusteluyhteys, jotta varmistetaan harjoittelujen ja työelämäosallisuuden joustava toteutuminen.
3. Selvitetään mahdollisuutta lisätä koulutuksen ja työllistymisen yhteistyötä ottamalla yhteyttä TE-palveluihin opintojen loppuvaiheessa. Tämä auttaisi siirtymään opiskelusta ensimmäiseen työpaikkaan. Ensimmäisen työpaikan merkitys on suuri varsinkin vammaisille henkilöille, sillä heidän työllistymiseensä vaikuttavat monet tekijät alkaen asenteista esteettömyyden puutteeseen. Palvelu ehkäisisi pitkän katkoksen syntymistä nivelvaiheessa – tutkimusten mukaan jo neljän kuukauden työttömyyden jälkeen todennäköisyys työllistyä alkaa laskea.

4.6. Avustajat, tulkit ja apuvälineet

Tilanne

Vammaiset henkilöt voivat tarvita opintojensa mahdollistamiseksi apuvälineitä. Liikkumisen ja kommunikoinnin apuvälineiden lisäksi esimerkiksi kannettava tietokone opintojen ja tenttien suorittamisessa on yleinen apuväline. Vammaisen henkilö voi saada opintoihin tarvittavia apuvälineitä Kelasta ammatillisen kuntoutuksen kautta. Oppilaitosten ja Kelan yhteistyö ja tietämys toistensa tarjoamista mukautuksista ja apuvälineistä voi kuitenkin olla puutteellista.

Vammaispalveluiden kohdalla luvussa 4.1. esiteltiin henkilökohtaista apua. Henkilökohtainen avustaja toimii vammaisen henkilön mukana hänen opinnoissaan.

Avustajakoira, näkövammaisen henkilön opaskoira, kuulovammaisen henkilön kuulokoira ja muut avustavat koirat kuten vaikkapa tuki- tai hypokoirat ovat monelle itsenäisen liikkumisen ja toimimisen mahdollistajia. Avustavaa koira ei voi eikä pidä rinnastaa lemmikkiin. Se on yksilöllisiä tarpeita vastaavaksi koulutettu apuväline, joka avustaa käyttäjänsä päivittäisissä toimissa. Avustava koira käyttää työssään aina liiviä, valjaita tai reppua, joka on varustettu tunnuksella. Kun koira on työssään, ulkopuoliset henkilöt tai eläimet eivät saa lähestyä sitä. Näin vältetään vaaratilanteilta ja väärinkäsityksiltä.

Avustavan koiran on tarkoitus toimia kaikissa niissä ympäristöissä, jonne käyttäjäkin menee. Koira on siis mukana myös opinnoissa. Kuitenkin yhdenvertaisuusvaltuutetulle tulee säännöllisesti ilmoituksia tilanteista, joissa koiran ja näin ollen myös vammaisen henkilön saapuminen palveluntarjoajan tilaan on estetty.

Toimenpiteet

1. Selkeytetään rajoja ja lisätään tietämystä saatavilla olevista tukipalveluista ja apuvälineistä esimerkiksi ammatillisessa kuntoutuksessa.
2. Lisätään tietoa sairaanhoitopiirien apuvälinepalveluissa opintoelämän vaatimuksista, jotta vältetään tilanteet, joissa puutteelliset liikkumisen tai kommunikoinnin apuvälineet sekä niiden myöntämisen ja huoltamisen hitaat käytänteet vaikuttavat mahdollisuuksiin osallistua opintoihin tai aiheuttavat vammaiselle henkilölle tarpeettomia poissaoloja.
3. Lisätään oppilaitosten henkilöstön tietoisuutta avustavista koirista esimerkiksi koulutusten ja palveluiden uudelleenmuotoilun yhteydessä järjestöjen yhteistyön avulla.

4.7. Viestintä ja sähköiset alustat

Tilanne

Ympäristön ja palveluiden esteettömyys ja saavutettavuus yhteiskunnassa kokonaisvaltaisesti on merkittävä tekijä vammaisten henkilöiden osallisuuden mahdollistamisessa.

Esteettömyyttä ja saavutettavuutta käytetään usein sanaparina. Esteettömyydellä tarkoitetaan pääasiallisesti fyysistä ympäristöä, kuten rakennuksia, ulkoalueita ja julkisia liikennevälineitä. Saavutettavuudella tarkoitetaan ”aineetonta” ympäristöä, kuten tietoa, verkkosivuja, palveluja ja asenteita.

Saavutettavuusdirektiivi ja sitä seuraava kansallinen lainsäädäntö vaativat viranomaisia tekemään digitaaliset palvelut saavutettaviksi. Laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta astui voimaan 1.4.2019. Saavutettavuusdirektiivin asettamien vaatimusten lisäksi saavutettavuuteen tulee kiinnittää huomiota oppilaitosten ja oheistoimijoiden, kuten ylioppilas- ja oppilaskuntien sekä ainejärjestöjen kaikessa viestinnässä ja aineistoissa, myös sosiaalisessa mediassa.

Toimenpiteet

1. Huolehditaan, että viestintä on saavutettavaa ja saavutettavuudesta on riittävästi tietoa kaikilla viestintää toteuttavilla toimijoilla. Esteettömyystiedon lisäksi saavutettavaa viestintää tehdään esimerkiksi vaihtoehtoisilla kuvailuteksteillä, kuvissa ja tekstityksinä videomateriaalissa. Materiaali on tarvittaessa saatavilla myös pistekirjoituksella ja opastus vastaa esteettömyyslainsäädäntöä.
2. Käytetyssä kuvastossa huomioidaan monimuotoisuus. Monimuotoisuus vammaisuuden ja esteettömyyden näkökulmasta on läpileikkaavaa – vammaisuus näkyy kuvastossa muutoinkin kuin erityisjärjestelyjen yhteydessä. Monimuotoisuus viestinnässä vaikuttaa myös asenteisiin.
3. Huolehditaan tarvittavin koulutuksin, että viestinnässä käytettävä sanasto on ajantasaista ja yhdenvertaista eikä syrjivää viestintää esiinny.

Kirjallisuus

Heini, Annina, and Jari Klemetti (2018). *Selvitys vammaisten korkeakouluopiskelijoiden työelämätarpeista ja-haasteista*.

Kyröläinen, Anni (2020). *Vammaisten henkilöiden työllistymisen rakenteelliset esteet*. (2020). Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:36

Linnakangas, R. & Suikkanen, A. & Savtschenko, V. & Virta, L. (2006). *Uuden alussa vai umpikujassa? Vammaiset matkalla yhdenvertaiseen kansalaisuuteen*. Stakes.

<http://www.stakes.fi/verkkajulkaisut/raportit/R15-2006-verkko.pdf>

Vammaisfoorumi (2019) *Kyselytutkimuksen loppuraportti: Vammaisten ihmisoikeudet edellyttävät yksilöllistä palveluiden toteuttamista*

Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2016) *Vammaisselvitys: ”Vammaisena olen toisen luokan kansalainen” Selvitys vammaisten syrjintäkokemuksista arjessa*

<https://syrjinta.fi/documents/25249352/34268331/”Vammaisena+olen+toisen+luokan+kansalainen”+->

[+Selvitys+vammaisten+kokemasta+syrjinnästä+arjessa+%28PDF%2C+1959+kt%29.pdf/655200f8-6eff-42a0-9c60-](https://syrjinta.fi/documents/25249352/34268331/”Vammaisena+olen+toisen+luokan+kansalainen”+-+Selvitys+vammaisten+kokemasta+syrjinnästä+arjessa+%28PDF%2C+1959+kt%29.pdf/655200f8-6eff-42a0-9c60-766f1002244c/”Vammaisena+olen+toisen+luokan+kansalainen”+-)

[766f1002244c/”Vammaisena+olen+toisen+luokan+kansalainen”+-](https://syrjinta.fi/documents/25249352/34268331/”Vammaisena+olen+toisen+luokan+kansalainen”+-+Selvitys+vammaisten+kokemasta+syrjinnästä+arjessa+%28PDF%2C+1959+kt%29.pdf?version=1.2&t=1608046757712)

[+Selvitys+vammaisten+kokemasta+syrjinnästä+arjessa+%28PDF%2C+1959+kt%29.pdf?version=1.2&t=1608046757712](https://syrjinta.fi/documents/25249352/34268331/”Vammaisena+olen+toisen+luokan+kansalainen”+-+Selvitys+vammaisten+kokemasta+syrjinnästä+arjessa+%28PDF%2C+1959+kt%29.pdf?version=1.2&t=1608046757712)

Lainsäädäntö

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (27/2016)

https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (3.4.1987/380)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>

Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>